

v tragično ozek, bolesten in umišljen svet, kamor te ne popeljejo še tako vijugavi labirinti podzavesti. Resničnih doživetij v tem svetu ni veliko. Lirsko vznemirjenost je nadomestila artistična manija, ki se opaja ob zvenu skrbno odbranih, aristokratskih, mrzlih besed. Besede teko brez konca in kraja v neprekinjenem in brezobličnem curku in se prepletajo v absurde skupine. Če se vanje utrne iskra žive strasti, jo nemudoma pogase z enoličnim žuborenjem.

Kajti v Oblakovi liriki se v nasprotju z osnovno zahtevo muzikalne teorije ne pretaka animirajoči ritem. Netemperamentni jambski oziroma trohejski stihji so uklenjeni v dokaj trdno formalno shemo, v Srebrni simfoniji celo v nekake sonetne štirinajstvrstičnice. Namesto ritmičnih prevladujejo spektralni elementi — predvsem zlatosrebrni atributi in metafore. Nekaj resnično iskrivih podob potemni v kaotični celoti. Na splošno je metaforika izposojena iz ekspresionistične garderobe. Neizvirna in cepljena s surrealističnimi simboli omahuje med patosom in banalnostjo.

Brez okusa reklamirane neskromne izjave na ščitnem ovitku ne morejo omajati sodbe, da je Oblakova lirika, lirika z izrazitim predznakom epigonstva tujih vzorcev, zrastle v slepi ulici, iz katere še ni videti izhoda.

Mitja Mejak

IVAN CANKAR, IZBRANA DELA VIII.

Urednik pravi, da je s pričujočim, osmim zvezkom Cankarjevega »Izbranega dela«* zaključen izbor iz njegove pripovedne proze. Kar v začetku zvezka so natisnjene Cankarjeve vrstice, ki se končajo s ponosno in veselo ugotovitvijo: »Tedad se je vzdignil v prsih ves sladki, vroči ponos gospodarja, ki se razgleduje po globokih brazdah: ‚Moj plug je tod oral!‘« — Z drugimi besedami: Ta zvezek je nekaj več, kakor samo zaključek Cankarjeve proze, v njem moramo iskati nekaj, kar bi lahko imenovali Cankarjevo literarno oporoko, nekaj o pomenu tistih »brazd«, ki jih je njegov »plug« oral.

Osmi zvezek res izpolnjuje ta pričakovanja. Vendar — kakor je urejen, z opombami vred, šele načenja vprašanja, odgovorov pa ne daje. Vse to bi lahko opravila šele podrobna študija. Urednik pravi, da sta v knjigi predstavljeni predvsem zadnji dve Cankarjevi zbirki, to je zaradi vojne neizdana »Moja njiva« (v glavnem iz 1910—1914) in »Podobe iz sanj« (1915—1917); prva je zastopana z več kot polovico tekstov, druga pa v celoti. Razen tega je v knjigi tudi še izbor (24) drugih Cankarjevih črtic iz leta 1914—1918.

Ob vsem materialu osmega zvezka preseneča raznovrstnost tekstov. Zelo velika je razlika med izvrstno realistično in psihološko črtico »Slamniki« (ki sta ji sorodni »Majsko veselje« ali »V gaju«) in med »Zaklenjeno kamrico« in sorodnimi teksti v knjigi »Podobe iz sanj«, ki bi jih pravzaprav morali imenovati že pesmi v prozi. Silna je razlika med intimnimi samogovori teh istih »Podob iz sanj« in med satirami (»Sveti Janez v Biljkah«), ki so polne značilnega Cankarjevega humorja. Cankar je v teh črticah in »črticah« vse mogoče: realist, simbolist, ekspresionist — v nemali meri tudi to. V razpoloženjih je različen tako, kakor more biti le človek, ki se izpoveduje in

* Cankarjeva založba, Ljubljana 1955.

pri tem obtožuje, različen od človeka, ki — kakor rečeno — pregleduje »svojo njivo«, slovensko literaturo, vidi, da je dobro oral, in je ponosen, kakor more to biti dober delavec, ki je obenem ustvarjalec.

Bolj kakor vsi dosedanji izbori iz Cankarjevih knjig nam ravno ta osmi zvezek kaže Cankarja umetnika in človeka. Oba, umetnik in človek, sta seveda med seboj povezana, vendar nikakor ni nujno, da bi bila i n t i m n o povezana. Včasih nam kakšna biografska intimnost pove mnogo, drugič pa skoraj nič — namreč takrat, ko je umetnik v svojem delu prepričevalno zajel neke objektivne podobe časa in pri tem pozabil na vse lastne slabosti in je samo genij, utelešenje nečesa, kar je in kar je izredno pomembno. V tej knjigi se jasno kaže Cankar-človek in Cankar-genij. Seveda mora Cankar kot človek zanimati literarnega zgodovinarja, prav gotovo pa ne more njegovo zanimanje za delo biti manjše kakor zanimanje za človeka. V vsakem primeru je delo pomembnejše. Temu delu se mora tudi podrediti umetnikova biografija — tudi če je umetnik sam hotel drugače in če je bil, recimo, kdaj pa kdaj nediskreten proti samemu sebi.

Bodimo si odkriti — Cankar je to včasih bil. Pripovedoval je stvari, ki nikakor niso bile nujne za samo oblikovanje njegovih del, prikrito je govoril o trenutnih slabostih, se obtoževal, se v trenutkih malodušja podcenjeval, češ da je »artist v škatlici«, ki je zagledan le v lastno »zlagano bolest« (Opombe str. 477) itd. S u b j e k t i v n o, za Cankarja samega, so bile te »skrajne« samoizpovedi očitno nujne. Za lirika v njem so očitno pomenile sprostitev njegovih ustvarjalnih sil. Za nas so tiste samoizpovedi vendarle manj pomembne. Vsekakor jim moramo odkazati pravo mesto med privatnimi zadevami Ivana Cankarja, ki se nas — pa čeprav so natisnjene — razmeroma malo tičejo, vsekakor n e p r i m e r n o manj, kakor se nas tiče njegov pomen, ki ga ima kot umetnik, ki je stal v »areni življenja«, kot oblikovalec, ki je živo občutil čas in nanj reagiral, kot oblikovalec žlahtne slovenske besede.

O vsem tem ne bi bilo vredno pisati, če ne bi za mnoge pri nas veljala še nekaka »pozitivistična« akribija dejstev iz umetnikovega življenja, ki naj označujejo njegovo delo. Dejstva iz umetnikovega življenja so res včasih imenitno gradivo, včasih pa so za razumevanje celote skoraj brez cene, pa čeprav jim je morda umetnik sam pripisal precejšen pomen.

Ravno ta osmi zvezek daje za to »lepe« primere. Cankar je imenitno napisal črtico, ki ga prikaže razdraženega in razdvojenega takrat, ko ga je obiskal Grohar in ga je Cankar pogostil z izkupičkom iz Štefkinih uhanov. Na koncu se »izkaže« kot »pravi novelist« (»ki pljuje poštenim ljudem strup na srce ter pravi, da išče snov«). Cankar se očitno izpove, da je storil »vsakdanje hudodelstvo«, da je, namesto da bi se mirno poslovil, izrekel nekaj grdih besed, ki so prijatelja prizadele in da je še nekaj grših besed zabrusil Štefki...

Kot izpoved so seveda take vrstice tu in drugje (»Pogled iz škatlice« itd.) dragocene, tudi so napisane z mojstrsko roko. Danes in v vsej časovni razdalji smo pač upravičeni, da njihove vsebine ne jemljemo več popolnoma resno, kakor ne jemljemo preveč resno trenutnih slabosti živčno razdraženega, utrujenega ali bolnega, pa sicer dragocenega človeka. Zgodilo se je, da je Beethoven v nezaupanju štel kavina zrna, ali pa, da je ne čisto sveža jajca zagnal gospodinji v hrbet, da je... pa ni treba nadaljevati. Za biografa, ki hoče pametno in na splošno oceniti položaj umetnika v družbi, so taka

dejstva mogoče zgovorna, o Beethovnovi glasbi pa mu ne povedo popolnoma nič. Analogno bi torej Cankarjev pomen morali iskati v sorazmerju med njegovim delom in (tudi našim) časom, ne pa v njegovi (v ostalem izpričani) živčni razrvanosti, čeprav je tu pa tam opazna tudi v njegovem delu.

»Slamniki« so po pravici uvodna črtica vse zbirke. Tu je Cankar obenem z veseljem risar in pisec. — Vemo, da je sam rad in dobro risal. Ravno ta črtica je izraz njegovega »objektivnega risarskega stila«, ki ga je v tej knjigi opaziti še nekolikokrat. »Zimsko cvetje« je spet popolnoma drugačna zgodba. Tisti gospod Maricelj je hkrati z nekaterimi Cankarjevimi adjunkti, kontrolorji itd. simbolna figura, samo da je manj prepričevalen. Mogoče zato, ker se je Cankarju simbolika zmeraj bolj sprevačala v liriko? Oboje se v nekaterih tekstih družijo, recimo v črtici »Večerna molitev«, »Tičnica« s svojo svetlo podobo dekleta, posutega s ciklami, ima elemente tega, drugega in tretjega... O vsem tem bi bilo treba še pisati in bržčas bi bila hvaležna naloga za literarnega zgodovinarja raziskati, od kod vse je Cankar sprejemal motive in tudi umetniške prijeme za svojo prozo. Očitno bi se izkazalo, da je sprejemal zelo mnogo in da je vplive — kolikor jih je bilo — predelal izredno samostojno. Vsega tega je toliko, da o tem na kratko ni mogoče pisati. Za začetek bi zadostovalo, če bi se kdo držal imen, ki jih je Cankar izrekel sam — Edgar Poe ali risar Rudolf Wilke... Primerjalne metode bi gotovo prinesle na dan nekaj o »duševnih sorodnikih« Ivana Cankarja in tudi odkrile precej tega, v čemer je Cankar danes dragocen.

Črtice kakor »Noč« so zelo podobne tistemu, o čemer navadno mislimo, da je hipermoderno. To je razglablajoča proza z danes že večkrat tradicionalnim trpkim poudarkom. Kot »zvrst« je v Cankarjevem času dokaj nenavadna, posebno pri nas.

Brez dvoma so v tem zvezku črtice zelo različnega pomena. Delno je to presenetljivo bogat šopek Cankarjeve proze, v njej se nekateri motivi ponavljajo v zmeraj drugih liričnih ali simboličnih variacijah. Med njimi so tudi bolj slučajnostna dela (n. pr. »Telesne vaje stražnika«), dela, ki so bolj skice kakor dovršene umetnine, pa hkrati prav svojevrstne mojstrovine.

Lahko uživamo Cankarjeve lirične samoizpovedi (tiste brez prevelikih samoobtožb), lahko se z njim vred poglabljamo v čisto svojevrstne »živalske« črtice, kjer na dnu zmeraj »preži« kakšen simbol, lahko se spet poklonimo simbolom in liriki v »Podobah iz sanj« in končno se lahko iskreno nasmejemo njegovemu genialnemu humorju. Čisto literarno sodijo med največje mojstrovine najbrž dela, kjer se je združilo vse v enkratni, monumentalni podobi kakor v sanjah tistega res veličastno bebastega infanterista Blaža.

Cankar je izredno živo reagiral na vse mogoče tokove svojega časa. V tem nam je tudi danes kažipot in je samo škoda, da še dolgo nismo tako zelo Cankarjev narod, kakor bi bilo to potrebno. Posebna »lekcija« za nas vse je njegov jezik, ritmičen, gibčen in obenem zelo naraven, zelo čist in domač. Pričujoči osmi zvezek res vsebuje Cankarjevo oporoko, vendar jo je treba iskati med vrsticami. Opazke na koncu knjige so dragocen material — kakor vse v teh dosedanjih zvezkih. Tudi izbor sam je izredno dragocen. Očitno pa je, da bi vse to bilo lahko šele izhodišče za nadaljnja raziskovanja, da ne rečem tudi za umetniške stvaritve. Cankar je še zmeraj skrajno aktualen.

Branko Rudolf